

Соціальні комунікації

УДК 02.021.06(659.477)

Макарова Олена Ігорівна

молодша наукова співробітниця

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Makarova Olena

Junior Researcher

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В
УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ
ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN LIBRARY ORGANISATIONS
UNDER A MILITARY AGGRESSION**

***Анотація.** В статті розглянуто діяльність українських бібліотечних організацій після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Зокрема, висвітлено проєкти Української бібліотечної організації та Благодійного фонду «Бібліотечна країна», направлені на допомогу українським бібліотекам в умовах військової агресії.*

***Ключові слова:** Українська бібліотечна асоціація (УБА), Американська бібліотечна асоціація (ALA), бібліотека в умовах війни, БФ «Бібліотечна країна».*

***Summary.** The article describes the activities of Ukrainian library organizations after the full-scale Russian invasion in Ukraine. In particular, it's highlighted the projects of the Ukrainian Library Organization and the Charity Fund "Library Country" aimed at helping Ukrainian libraries in conditions of military aggression.*

***Key words:** Ukrainian Library Association (ULA), American Library Association (ALA), library in wartime, CF «The Library Country».*

Постановка проблеми. Українські бібліотеки давно були полями битви. Бібліотечні ресурси — це частина інформаційних ресурсів держави, адже вони потребують особливої уваги, а також розвитку та захисту, зокрема від поширення ворожих інформаційних впливів. Загарбницька російська мовно-літературно-книжкова експансія тривала століттями і навіть після отримання Незалежності нашої країни понад 30 років тому. Але масово переконатися в цьому на всіх рівнях ми змогли лише під жорстокими обстрілами ракет та вибухами снарядів, які принесла в нашу країну країна-агресор.

Як неодноразово повідомляв Генеральний штаб ЗСУ, загарбники на тимчасово окупованих територіях знищують українську культурну спадщину, грабують музеї та бібліотеки, спалюють українську літературу та підручники, видані українською мовою. Так само, як під час Другої світової війни, нацисти спалювали книги на окупованих територіях. Таким чином, внаслідок повномасштабного російського вторгнення, за даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 25 липня 2024 року, було пошкоджено чи зруйновано вже понад 720 бібліотек [3]. Не дивлячись на це, там, де це можливо в Україні, бібліотеки продовжують надавати послуги користувачам, у тому числі працюють онлайн-сервіси. Майже всі бібліотеки, за винятком установ на тимчасово окупованих територіях, перетворені на культурні хаби та універсальні сучасні коворкінги. Крім того, після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну багато як іноземних, так і вітчизняних фондів і організацій запровадили різноманітні програми для підтримки українських бібліотек, які ми і будемо розглядати в нашій роботі. Зокрема, ми зупинимося на розгляді діяльності Української бібліотечної організації та Благодійного фонду «Бібліотечна країна» в умовах військової агресії.

Виклад основного матеріалу. Українська бібліотечна асоціація (УБА) — це незалежна всеукраїнська громадська організація, метою якої є

всебічне сприяння розвитку бібліотечно-інформаційної сфери і забезпеченню прав користувачів на якісне і своєчасне бібліотечне обслуговування та доступ до інформації, а також захист спільних інтересів членів Асоціації [4]. Нині УБА представляє близько 69 тис. бібліотечних працівників з усієї країни та понад 39 тис. бібліотек. Члени УБА працюють в публічних, вузівських, шкільних і спеціальних бібліотеках. За 20 років УБА організувала сотні конференцій, семінарів і тренінгів, опублікувала близько 50 науково-практичних видань, які допомагають бібліотекарям досягати високого рівня якості бібліотечного й інформаційного обслуговування, сприяють розвитку бібліотекознавства, підвищенню іміджу бібліотек у суспільстві. УБА тісно співпрацює з державними установами, громадськими організаціями, рухами, фондами та окремими громадянами, зацікавленими у розвитку бібліотечної справи. УБА як національна бібліотечна асоціація є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) і представлена у трьох секціях – національних бібліотечних асоціацій, публічних бібліотек та університетських бібліотек [4].

Із початком повномасштабного вторгнення росії міжнародна діяльність УБА стала інтенсивнішою — асоціація поширювала інформацію про ситуацію в Україні в ЗМІ, а згодом проводила й долучалася до дискусій під час професійних заходів за кордоном. Так, УБА опублікувала низку звернень до міжнародної спільноти із закликом розірвати співпрацю з росіянами і намагалася залучити до інформаційного спротиву бібліотечну, освітянську та наукову спільноти. Зокрема неодноразово зверталася до ІФЛА, щоби ті виключили російську федерацію з членів. В результаті, 20 грудня 2023 року ІФЛА однозначно засудила військову агресію росії проти України, і, розглянувши докази дій російських бібліотек, правління ІФЛА прийняло рішення не поновлювати російській національній бібліотеці членство у федерації та підтвердило своє рішення

від березня 2022 року не брати участі в жодних заходах, віртуальних чи фізичних, які проводяться в рф [4].

Одним із напрямків роботи УБА з лютого 2022 року також стала допомога українським бібліотекам, які постраждали через війну, так, спільно з Благодійним фондом «Бібліотечна країна», про який більш детально ми поговоримо нижче, було надано фінансову підтримку бібліотекарям, які опинилися у складних обставинах через війну, зокрема, понад 400 бібліотекарів отримали по дві-три тисячі гривень та засоби першої необхідності.

Крім того, спільно з Американською бібліотечною асоціацією (ALA) було запущено програму ALA Ukrainian Library Relief Fund для благодійної фінансової допомоги бібліотечним закладам, які постраждали від російсько-української війни. Так, завдяки цьому фонду було зібрано 25 тис дол. США для української бібліотечної спільноти і направлено УБА. Ці кошти були спрямовані на:

- відновлення роботи, виконання реставрації та збереження бібліотек, які постраждали внаслідок бойових дій чи дій російсько-окупаційних військ та адміністрацій (у тому числі ремонтні роботи, придбання обладнання, поповнення книжкових фондів та інших ресурсів);
- розвиток та надання послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО), ветеранам війни, тим, хто навчається онлайн тощо [1].

УБА отримала 165 запитів на підтримку від бібліотек по всій Україні і наразі розподілила 15 тис дол. – по 1 500 дол. дев’яти бібліотекам і 1 500 дол. на підтримку окремих бібліотечних працівників, які постраждали від російського вторгнення, включаючи ВПО, хворих чи поранених, або які тимчасово не отримують зарплату через воєнний стан [1]. Інші 10 тис дол. незабаром будуть передані іншим бібліотекам.

Бібліотеки, які вже отримали фінансову підтримку:

1. Городнянська централізована бібліотечна система, м. Городня, Чернігівської обл. Місто було під окупацією 41 день і продовжує перебувати під загрозою обстрілів. За надані кошти бібліотека відкриє хаб з безкоштовним доступом до Інтернету, надаватиме безкоштовні консультації психологів та юридичних спеціалістів, проводитиме культурно-освітні та дозвіллієві програми, які допоможуть переселенцям та ветеранам війни адаптуватися до місцевої громади та впоратися з труднощами, викликаними війною;

2. Ізюмська центральна міська бібліотека, м. Ізюм, Харківська обл. Місто було окуповане 07.03-22.09.2022. За період бойових дій та окупації бібліотека зазнала великих руйнувань та втрат, а саме: пошкоджено приміщення бібліотеки, 40% книжкового фонду, бібліотечні меблі, комп'ютери та ін., знищено копіювальну техніку. Бібліотека придбає обладнання для забезпечення доступу до Інтернет-ресурсів;

3. Бібліотека Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Черкаської обл. Бібліотека облаштує інклюзивний куточок для людей з інвалідністю та допоможе їм адаптуватися до освітнього середовища. Бібліотека займатиметься відтворенням інформації у формах, доступних для сприйняття людьми з вадами зору та незрячими (синтезатор мовлення, збільшення зображення тощо);

4. Корецька центральна міська бібліотека, м. Корецьк, Рівненської обл. Кошти буде направлено на проєкт спрямований на покращення доступності, забезпечення комфортного перебування в бібліотеці осіб з особливими потребами та сприятиме залученню нових користувачів бібліотеки, зокрема відвідувачів бібліотечних програм та заходів. Так, ALA Ukraine Library Relief Fund придбають та встановлять ліфт для інвалідів;

5. Арбузинська центральна бібліотека смт. Арбузинка, Миколаївської області. Бібліотека придбає для дітей інтерактивну дошку, розвиваючі настільні ігри та оновить книжковий фонд;

6. Наукова бібліотека Національного університету «Запорізька політехніка», Запоріжжя. З вересня 2022 року при бібліотеці працюють освітні хаби Мелітопольського та Василівського районів Запорізької області, які наразі перебувають в окупації. Вчителі-переселенці використовують бібліотеку для проведення онлайн-занять, студенти, евакуйовані з окупованої території, приходять до бібліотеки на навчання. Вони придбають проектор, екран для проектора та ноутбук з аксесуарами;

7. Миронівська базова бібліотека Обухівського району Київської області. Бібліотека закуповуватиме книжки українською мовою, щоб оновити книгозбірню, щоб мати змогу й надалі надавати послуги переселенцям, заохочуючи їх брати книги додому, ставати членами бібліотечних клубів та читацьких груп, брати участь у різноманітних програмах дозвілля;

8. Токмаківська центральна бібліотека Нікопільського району Дніпропетровської області. Наразі село стало прихистком для 1516 переселенців, а 3240 переселенців уже проживали в Токмаківці після 2014 року. Бібліотекарі безкоштовно, в межах своєї компетенції, допомагають переселенцям та іншим соціально незахищеним мешканцям громади в оформленні допомоги в міжнародних організаціях, оплаті комунальних послуг, пошуку вакансій, отриманні різноманітних довідок. Ця бібліотека придбає копіювальний апарат з канцелярським приладдям, щоб продовжувати надавати ці послуги незахищеним верствам населення, оскільки застаріле бібліотечне обладнання вийшло з ладу через інтенсивне використання;

9. Охтирська публічна бібліотека, м. Охтирка, Сумської обл. Три вакуумні бомби та ракети російської авіації частково знищили 2 філії

бібліотеки. У 2022 році місцева влада виділила кошти на відновлення кількох розбитих вікон та дверей та частково провела реставрацію стін та опалення. Бібліотека за кошти ALA Ukraine Library Relief Fund відремонтує три бібліотечні кімнати, освітлення та замінить вікна [1].

Крім того, спільно з Goethe-Institut УБА запустили серію тренінгів із психологічної підтримки бібліотекарів та займається підготовкою бібліотекарів до створення безпечного укриття для працівників, користувачів і відвідувачів бібліотек.

Зараз також є великий проєкт, з УБА зокрема, — з оцифрування рідкісних і цінних документів. Ці документи, що є культурними та науковими надбаннями, наразі зберігаються в різних організаціях та інституціях. УБА займатиметься координацією проєкту [4].

Ще одним проєктом, до якого дотична УБА є проєкт «Книги без кордонів», мета якого – підтримати дорослих, які відчують труднощі з читанням книг через інвалідність, нейророзвиток, похилий вік або стан здоров'я, а також людей, які читають другою, чужою для них мовою (зокрема, мігрантів). Проєкт дозволяє розробити книги, адаптовані за формою та змістом до якомога ширшої аудиторії (відповідно до ідеї універсального дизайну) та підготувати бібліотекарів до роботи з ними. Завдяки цьому проєкту буде створено 12 нових книг, доступних для дорослих з труднощами читання та читачів другою іноземною мовою (підготовлених за принципом універсального дизайну, доступних для широкого кола читачів); буде розроблено та поширено набір матеріалів, що описують кращі практики, інструменти та методи роботи з дорослими, які мають труднощі з читанням [4].

Тепер розглянемо діяльність Благодійного фонду «Бібліотечна країна» в умовах військової агресії. БФ «Бібліотечна країна» спрямований на підвищення спроможності українських бібліотек надавати послуги громадам через адвокацію модернізації бібліотечної системи, навчання

бібліотекарів, обмін досвідом, поповнення книжкових фондів, щоб бібліотечні послуги могли відповідати на суспільні виклики заради розвитку людського капіталу та процвітання України [2]. БФ «Бібліотечна країна» був заснований в червні 2015 року. Нового поштовху діяльність Фонду набула в 2016 році з долученням випускників 12-го семінару «Відповідальне лідерство» ініціативи Аспен в Україні Юрія Гусева, Тамари Сухенко, Олександра Красовицького, Анастасії Байдаченко, тоді ж до фонду долучились видавці Ігор Степурін, Владислав Кириченко, Віктор Круглов [2]. Після повномасштабного вторгнення БФ «Бібліотечна країна» надавав гуманітарну допомогу бібліотекарям, надавав професійну підтримку постраждалим бібліотекарям: психологічну та юридичну допомогу, сприяв мережуванню та взаємодопомозі, сприяв збільшенню доступу до книг українцям за кордоном та давав доступ до книг іноземними мовами в Україні.

Серед проєктів БФ «Бібліотечна країна» після повномасштабного вторгнення варто відзначити:

- Проєкт AlterFundLib за підтримки Стабілізаційного фонду культури й освіти в Україні, який Goethe-Institut впроваджував з 2022 році разом із Міністерством закордонних справ Німеччини. Завдяки цьому проєкту 20 бібліотек отримали техніку: ноутбуки, принтери, проєктор, набори блогера та павербанки, книги про проєктний менеджмент, фандрейзинг, комунікації, бізнес [2]. Учасники проєкту пройшли навчання з можливостей альтернативних джерел фінансування бібліотек (проєктний менеджмент, фандрайзинг, спільнокошт) та отримали необхідні технічні засоби для розширення своєї діяльності;

- Проєкт «Бібліотеки – бійці інформаційного фронту», в якому взяли участь 15 бібліотек Донецької області. Бібліотеки цього регіону продовжують працювати попри всі виклики жакливної війни. Переміщені, дистанційні, з особливими графіками та тимчасовими форматами, але вони

– працюють. Учасники проєкту мали змогу прослухати лекції історика Олександра Алфьорова, фахівців із питань контенту, розробили Телеграм канали, отримали 285 науково-популярних книг з історії України. Під час реалізації проєкту бібліотеки опрацювали свою роль як закладів, які крім традиційних функцій, представляють та реалізують інформаційну політику держави, а також виконують місію посилення духу боротьби в часи війни. В результаті бібліотеки стали сильнішими гравцями інформаційного поля і набули статусу фортець інформаційного спротиву України;

- Проєкт «Мережевий бібліотечний шелтер», який став логічним продовженням AlterFundLib. Мета полягала в підтримці та розвитку бібліотечної спільноти в умовах внутрішнього переміщення населення та повномасштабного вторгнення росії в Україну. Кожна із бібліотек-учасниць отримала пакет книг на теми розбудови та відновлення, розвитку та командо творення [2]. У результаті було посилено внутрішню співпрацю між бібліотеками України враховуючи виклики війни та забезпечено можливість обміну знаннями та ресурсами між громадами, які приймають переселених колег та громадами, які вимушені працювати дистанційно, без матеріально-технічної бази та основних фондів. Також, завдяки проєкту, було надано старт 4 робочим зонам для переселених колег у просторах бібліотек з більш безпечних регіонів. Разом із 4 бібліотеками та командами було створено куточки мережевого бібліотечного шелтеру – робочі місця з ноутбуком та книгами для колег-бібліотекарів, які працюють без матеріально-технічної бази та віддалено від своєї аудиторії та фондів;

- Проєкт «Книжкові гранти для бібліотек України», який впроваджують спільно Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів, Благодійний фонд «Бібліотечна країна» та Благодійний фонд громади Харкова «Толока» за фінансової підтримки письменників і книготорговців Helping Ukrainian Books and Booksellers,

Канадсько-Української Фундації та Українського національного об'єднання Квебека і Біржової спілки німецьких видавців. Метою цієї ініціативи було забезпечення можливості отримати благодійну допомогу у вигляді книг найактивнішим публічним бібліотекам України, в результаті бібліотеками було отримано 3 207 книжок;

- БФ «Бібліотечна країна» спільно з Українською асоціацією видавців та книгорозповсюджувачів та керівницею проєкту промоції дитячого читання «BaraBooka. Простір української дитячої книги» Тетяною Стус підготували списки літератури українською мовою для проживаючих закордоном (списки постійно доповнюються новими книгами): 400 найкращих книг для дітей віком від 3 до 16 років (вартість пакету 2200 євро), 500 найкращих книг для дорослих (вартість пакету 3500 євро), виданих у 2020-2022 роках, від 25 видавництв України, які сьогодні, в умовах воєнних дій, мають можливість постачати свої книги закордон [2]. Цей список включає кращу класичну українську літературу, а також бестселери сучасних українських письменників, лауреатів та переможців українських та міжнародних літературних конкурсів. Крім того, було сформовано список книжок згідно навчальної програми української школи для учнів 5-11 класів (75 книжок вартістю 500 євро), а також настільні ігри українських виробників для всієї родини;

- Разом з Львівської муніципальною бібліотекою та Благодійним фондом «Львів_опір», БФ «Бібліотечна країна» збирає книги іноземними мовами для українських бібліотек. Задачами акції є: наповнення книжкових фондів бібліотек; покращення знання українцями іноземних мов; розширення світогляду за рахунок пізнання іншої літератури, культури, мови. І звісно, у відповідь на поповнення європейських бібліотек україномовною літературою відбувається і збагачення фондів українських бібліотек літературою європейськими мовами. Станом на зараз точки

збору літератури іноземними мовами є в Польщі, Німеччині, Великій Британії, Японії, Італії, тощо.

- Проєкт «Здорові бібліотеки», який передбачає роботу з 20 пілотними бібліотеками в громадах Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської областей. Мета проєкту: створення комплексної програми інформування громадян у пілотних громадах щодо профілактики неінфекційних захворювань через бібліотеки та літературу. Досвід систематичного спілкування БФ «Бібліотечна країна» з бібліотекарями підтвердив факт наявності відповідного попиту: громадяни цікавляться цими питаннями, але, на жаль, на полицях бібліотек не було представлено достатньо літератури за відповідними темами, щоб мінімально розпочати перші заходи. Бібліотекарі також не мали базових знань щодо профілактики захворювань, тому їм складно стати підготовленими помічниками у пошуку відповідних електронних, друкованих або відеоджерел інформації. Проєкт «Здорові бібліотеки» базується на відборі, придбанні та відправки книг для пілотних бібліотек на теми охорони здоров'я; проведенні лекцій для бібліотекарів на теми охорони здоров'я та профілактики неінфекційних захворювань; організації зустрічей із авторами видань на теми охорони здоров'я; обладнанні «куточків здоров'я» в кожній пілотній бібліотеці; організації стратегічної сесії/обговорення плану дій для бібліотекарів, менторська підтримка для бібліотекарів та розробці інформаційних матеріалів про роль бібліотек в зміцненні здоров'я [2].

Висновки. Отже, чого тільки сьогодні не роблять українські бібліотечні організації для підтримки бібліотек в умовах війни: і працюють у кіберпросторі проти дезінформації; і розвивають інформаційно-консультативну діяльність з правових, соціальних, питань охорони здоров'я; і допомагають бібліотекам фінансово; і організовують літературні читання, концерти, тематичні лекції, вечори пам'яті тощо. Як ми побачили,

початок повномасштабного вторгнення росії в України, дав потужний поштовх для активізації роботи українських бібліотечних організацій, і наразі головне, щоб після нашої Перемоги, вони не припинили розвивати бібліотечну сферу України, співпрацювати з міжнародними організаціями та впроваджувати міжнародні стандарти в діяльність українських бібліотек.

Література

1. ALA has raised \$25,000 for the Ukrainian Library Community! URL: <https://www.ala.org/aboutala/ukraine-library-relief-fund> (дата звернення: 14.08.2024).
2. *Благодійний фонд "Бібліотечна країна"*. URL: <https://livelibrary.com.ua/> (дата звернення: 14.08.2024).
3. Руйнування культурної інфраструктури. URL: <https://mcip.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/> (дата звернення: 14.08.2024).
4. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/> (дата звернення: 14.08.2024).